

Táto kniha prezentuje výsledky výskumu slovensko-maďarskej prihraničnej oblasti, ktorý sa uskutočnil v rámci Maďarsko-slovensko-ukrajinského susedského programu, za spolufinancovania Európskej únie a Maďarskej republiky. Výskumu sa zúčastnili dve inštitúcie: Západomaďarský výskumný ústav Centra regionálnych štúdií Maďarskej akadémie vied (Magyar Tudományos Akadémia Regionális Kutatások Központja Nyugat-magyarországi Tudományos Intézet) so sídlom v Gyóri a Fórum inštitút pre výskum menšín so sídlom v Šamoríne.

Cieľom nášho prieskumu bolo skúmať každodenný pohyb ľudí žijúcich v prihraničnej oblasti. Vychádzali sme z predpokladu, že vstup do Európskej únie a začlenenie sa do Schengenského priestoru prispeje k integrácii prihraničnej oblasti, k rozvoju a rozšíreniu cezhraničných interakcií a v konečnom dôsledku v oblastiach s výhodnou pozíciou aj k vzniku cezhraničných regiónov.

V blízkosti vnútorných hraníc Európskej únie sa otázka, či sa popri integrácii štátov nastáva aj spojenie prihraničných oblastí, stáva čoraz dôležitejšou. Táto možnosť je daná: hranice sú dnes už bez problémov príchodné, pohyb obyvateľstva a ekonomických hráčov sa stal voľným, bezprekážkovým. Otázka integrácie získava v prihraničnej oblasti zvláštnu dimenziu. Tu sú druhý štát a občania druhého štátu „v telesnej blízkosti“, dá sa vytvoriť jednotný priestor založený na geografickom princípe aj v každodennom živote. Otázne je však, ako sa to všetko odráža na živote ľudí žijúcich v prihraničnej oblasti. Využívajú druhú stranu hraníc? Môže sa stať

súčasťou ich každodenného života prihraničná oblasť druhého štátu? Čo sa ukáže ako silnejšie pri využívaní pracovných miest a ekonomických možností: príslušnosť k národnému štátu alebo logika geografickej blízkosti?

Tieto otázky sa dajú zodpovedať rôzne, takmer každá zvlášť, podľa jednotlivých prihraničných oblastí. Integrácia je ovplyvnená historickou minulosťou, etnickými a geografickými pomermi, ekonomickou vyspelosťou a jej rozdielmi, a v neposlednom rade rozdielmi medzi politickými systémami a systémami verejnej správy a verejných služieb susedských štátov.

Cestujúc po Európe si môžeme všimnúť, že existujú aj také prihraničné oblasti, kde napriek existujúcim, formalizovaným vzťahom, otvoreným (mysleným) hraniciam pretrváva „stena“ medzi dvomi prihraničnými oblasťami (*Paasi – Prokkola* 2008), kde sa počet a objem interakcií nezvyšuje očakávanou dynamikou. Inde zas ľudia žijúci v prihraničnej oblasti disponujú bohatým systémom vzťahov na druhej strane hranice, nezávisle od vzťahov dvoch susediacich štátov a vzniknutých oficiálnych cezhraničných organizácií.

V tomto výskume sme skúmali slovensko-maďarské prihraničie v rokoch 2007 a 2008. Skúmanú oblasť sme si určili vo vzdialenosti 20 km od hraníc na oboch stranách hranice, ktorú sme na základe našich skúseností rozšírili na také usadlosti a oblasti, ktoré sa funkčne ešte dajú považovať za prihraničné. Takto vznikla funkčná výskumná oblasť, ktorú nie je možné ohraničiť hranicami verejnej správy, kde však žije okolo 2 miliónov ľudí. Spísali sme pre obyvateľov tejto zóny

dotazník, do našej vzorky sa dostalo dvetisíc osôb, s dotazníkom sme oslovili aj päťsto dochádzajúcich pracujúcich (zamestnancov). Urobili sme interview s mimovládnyimi organizáciami, verejnými inštitúciami, samosprávami, ekonomickými subjektmi atď.

Hranica Slovenska a Maďarska má dĺžku 679 km. Ak sa pohybuje popri hraniciach zo západu smerom na východ, rozdiely sú – čo sa týka úrovne rozvoja – veľké, zároveň však je tu tá osobitosť, že aj na slovenskej strane hranice žijú osoby maďarskej národnosti vo významnom počte a pomere, pričom tu existujú aj také oblasti a osídlenia, kde slovenskí občania maďarskej národnosti tvoria väčšinu obyvateľstva.

V prihraničnej oblasti sa integrácia obyvateľstva a ekonomických subjektov posilňuje. Okolo 30 tisíc ľudí pochádzajúcich zo Slovenska pracuje na maďarskej strane, a v súčasnosti sa objavilo aj dochádzanie za prácou z Maďarska na Slovensko, stále viac firiem si hľadá miesto prevádzky v susednej krajine, iní si tam vyberajú školu, ba dokonca aj nové bydlisko. Aglomerácia Bratislavy, hlavného mesta Slovenska rozrastá smerom na územie Maďarska, stovky slovenských rodín si už kúpili byty v prihraničných oblastiach Severozápadného Maďarska; dnes sa už dokonca uvažuje o predĺžení trasy bratislavskej mestskej hromadnej dopravy na územie Maďarska. Zároveň aj Budapešť silne priťahuje prihraničné oblasti Stredného Slovenska. Na oboch stranách hraníc sa nachádzajú také menšie, prihraničné mestečká, teoretické (a stále viac aj praktické) spádové oblasti, ktoré presahujú hranicu a takýmto spôsobom si integrujú jednotlivé menšie oblasti. Tak sa pre časť obyvateľstva stáva dnes už prirodzenou vecou nakupovať alebo využívať služby na druhej strane hranice. Vďaka spoločnej minulosti, existujú medzi nimi aj príbuzenské a priateľské vzťahy.

Pridruženie oboch krajín k EÚ v roku 2004, ako aj vstup do Schengenského priestoru prispeli k rozvoju každodenných vzta-

hov, ale tento proces v zásade už začal pred desiatimi rokmi. Občas „chladné“ vzťahy dvoch susedných krajín nie je cítiť vo vzťahoch na mikroúrovni, prvé kroky vedúce k vzniku jednotných prihraničných regiónov už môžeme vidieť na ekonomicky vyspelejších úsekoch hranice. Súkromná sféra predbieha oficiálnu. Časť obyvateľstva a ekonomika „využíva“ druhú stranu hranice v každodennom živote. Tu sa dá už menej hovoriť o rozdeľujúcej úlohe tzv. „psychologickej hranice“ ako o prekážke, ako v prípade niektorých iných hraníc v Európe. V ekonomicky vyspelejších oblastiach (najmä na úseku opierajúceho sa o os Dunaja, patriacich do západnej spádovej oblasti troch hlavných miest: Viedne, Bratislavy a Budapešti) je spoločný rozvoj mimoriadne dynamický. Integráciu výrazne rozhýbal rýchly ekonomický rast Slovenska, preto dnes už rovnocenné oblasti si môžu budovať spoločný, cezhraničný región, sieť miest. Na východnom úseku hraníc je tento dynamizmus už menej výrazný. Tam sa stýkajú menej rozvinuté regióny. Pritom Košice a okolie sa rozvíja, tamojší trh práce si už hľadá kvalifikovanú pracovnú silu na maďarskej strane.

Samozrejme, ešte veľa vecí bráni úplnému prepojeniu. Národné systémy (školsťvo, zdravotníctvo, verejná správa, vybavovanie úradných záležitostí, atď.) dnes ešte dosť ťažkopádne dokážu riešiť prirodzené procesy prebiehajúce v prihraničnej oblasti. Tí, ktorí prechádzajú hranicami sú vlastne príslušníci cudzieho štátu, napriek tomu sa stávajú „miestnymi občanmi“. Je problémové ich zaradiť do kategórie tradične chápaného „vlastného“ a „cudzieho“ štátneho príslušníka a neriešiteľnosť tejto záležitosti môže predstavovať prekážku pri spoločnom a zároveň racionálnom využívaní napr. zdravotníckych služieb. V dôsledku toho sa objavujú často aj škodlivé javy, ktoré tým, že využívajú existujúce rozdiely, zároveň ich aj zneužívajú, napr. pri otázke zdaňovania. My sme nadobudli takú skúsenosť, že takéto negatívne javy sú

síce dôležité, ale ich význam je pomerne nepodstatný oproti všetkým prirodzeným javom, ktoré prihraničnú oblasť spájajú a jej integráciu posilňujú.

INTEGRÁCIA PRIHRANIČNÉHO PRIESTORU

Pod pojmom prihraničný priestor rozumieme také prihraničné územie, život a ekonomicko-spoločenské procesy ktorého sú významne ovplyvnené existenciou štátnych hraníc (Hansen 1983). Spomedzi rôznych funkcií vnútorných hraníc EÚ sa už v súčasnosti ich rozdeľujúca úloha a význam strácajú. Preto jednoznačne treba zdôrazniť, že rozsah prihraničného priestoru už neurčuje (len) samotná štátna hranica, ale charakter regionálnej štruktúry danej, hranicami rozdelenej oblasti, prepojenia cezhraničných mestských a dopravných sietí, ako aj rozdielne ekonomické a spoločenské súvislosti na oboch stranách hraníc. Tie formujú cezhraničné pohyby osôb a ekonomík, ktoré robia prihraničné oblasti národnoštátneho priestoru takými osobitnými. V súčasnosti teda v našom priestore môžeme považovať za prihraničný región takú oblasť, každodenný život ktorej je zásadne ovplyvnený interakciami prebiehajúcimi medzi ňou a susedným prihraničným regiónom. V literatúre zaoberajúcej sa hranicami v priestore sa čoraz častejšie poukazuje na ten fakt praktického života, že ostré ohraničenie medzi regiónmi (tu ide o priestory patriace k rôznym štátom) sa dnes už stáva minulosťou, a sme čoraz viac svedkami vytvárania sa zón prechodného charakteru medzi jednotlivými systémami (Fleischer 2001; Novotny 2007). Tieto dve definície sú v skutočnosti platné spolu, nakoľko naďalej treba zohľadniť, že hranica v štruktúre regiónu zohráva formotvornú úlohu, aj vtedy, ak funkcia fyzického obmedzovania štátnych hraníc v prípade schengenských vnútorných hraníc už zanikla. Dokonca aj v prípade úplného zániku štátnych hraníc (ako napr. vnútorná hranica

v Nemecku) táto čiara zostáva platná pre jej historickú úlohu, nakoľko pri vytváraní rozvojových a sieťových charakteristík prihraničných oblastí hrala v procese rozvoja daného národného štátu dôležitú úlohu. Aj vnútorné hranice EÚ umožňujú len úplne voľný prechod, ale rozdiely medzi systémami národných štátov regulujúce každodenný život – pretrvávajú. Vonkajšie hranice EÚ ako aj tie, ktoré nie sú hranicami EÚ teda naďalej obmedzujú slobodný vývoj voľných interakcií, aj fyzicky. Táto dvojica definícií pristupuje k otázke prihraničnej oblasti funkčne a poskytuje menej priestoru pre definíciu pojmu z hľadiska verejnej správy. Je zrejmé, že na základe ani jednej definície nie sme schopní určiť ostré, presné hranice prihraničného regiónu, veď koľko funkcií, toľko existuje priestoru pre pohyb, iný región vznikne na základe zamestnávania, iný podľa nákupov, atď. Pritom však v mnohých prípadoch budeme nútení prijať kompromis a vymedziť si napr. oblasť súvislostí pre účely tohto výskumu. Opierajúc sa o výsledky predchádzajúcich štúdií sme si pri vymedzení študovanej oblasti pre účely tohto výskumu automaticky kvalifikovali ako prihraničnú oblasť pásmo šírky 20 km, potom sme ho na základe skúseností rozšírili o také, najmä mestské, urbanistické oblasti, ktoré sú centrami cezhraničných pohybov a prvými významnými zastávkami ciest vedúcich cez hranicu.

K jej bližšiemu určeniu môžeme vykonať prieskum nasledovných javov:

- Musíme preskúmať rozloženie prihraničnej oblasti v rámci regionálnych rozvojových štruktúr jednotlivých hraničiacich štátov, pričom môžeme získať dôležitú informáciu aj z rozdielov úrovne rozvoja medzi pohraničnými oblasťami. Popri prezentovaní štrukturálnych fondov, pomerov centra a periférie je dôležité poznať tie rozvojové osi regionálnych štruktúr, ktoré vznikli a vznikajú v rámci teritoriálnych jednotiek väčších ako národný štát, tzv. veľkých regiónov. Tieto môžu byť určené sieťou miest,

historicko-štátnymi a imperiálnymi rámcami, ale aj charakteristickými teritoriálnymi črtami modernej ekonomiky európskych rozmerov.

- Jedným z najdôležitejších faktorov ovplyvňujúcich pohybu (alebo možné pohyby) obyvateľstva je vzťah spádových oblastí miest, siete miest a štátnej hranice. Rozdeľujúca funkcia hranice obmedzuje teoretické spádové oblasti centier a naopak, vytvárajú sa také oblasti, ktoré sú vylúčené zo spádových oblastí domácej siete miest alebo sú to málo integrované, periférne oblasti s nedostatkom miest. Vo všeobecnosti môžeme povedať, že jednou z najvýznamnejších manifestácií historickej priestorotvornej úlohy štátnej hranice je pretvorenie spádových oblastí miest. Väčšina našich denných pohybov je riadená špecifikami siete obcí a miest: pracovisko, využívanie služieb, škola sú však stále menej viazané k bydlisku, tieto využívame v rôznych obciach a strediskách. Pre ľudí žijúcich v prihraničí tieto miesta môžu byť na území domoviny, alebo často môžu pripadať na priestorovo bližšie miesta, ktoré sa však nachádzajú na území druhého štátu.
- S predchádzajúcimi dvomi faktormi je spravidla vo vzájomne posilňujúcej väzbe aj vývoj dopravnej siete. Trasy veľkých sieťových prvkov prekrížujúcich hranicu slúžia väčšinou tranzitnej doprave, ktoré sami osebe nemajú veľký význam pre prihraničné oblasti. Samotné prekročenie hranice dnes už nepredstavuje stratu času, preto sa tu už neprejavuje predtým zjavný efekt zastavenia premávky. Tieto trasy však môžu mať veľký význam z hľadiska dostupnosti prihraničných oblastí, čo môže v prípade existencie rôznych iných faktorov zmierniť následky ocitnutia sa na periférii. Druhú dôležitú úroveň dopravnej siete predstavujú sieťové elementy podporujúce vnútorné objavenie prihraničnej oblasti, integrácia ktorých prebieha často ťažšie ako integrácia veľkých dopravných osí. Jedným z najdôležitejších

tvoriacich elementov štruktúry priestoru v rámci hraničnej oblasti sú práve tieto cesty (sem patria aj mosty, kompy, linky hromadnej dopravy), pretože tieto ovplyvňujú dostupnosť centier (nachádzajúcich sa na druhej strane hranice).

Na základe vyššie uvedených sa nám postupne rysujú tie pohyby a interakcie, ktoré vytvárajú vnútornú sieť a integráciu prihraničných oblastí. Ich počet, intenzita a smer udávajú základné typy integrácie prihraničnej oblasti, na základe ktorých môžeme určiť základnú vnútornú štruktúru celej danej prihraničnej oblasti (odcudzené, popri sebe existujúce, vzájomne spolupracujúce a integrované prihraničné oblasti). Tieto typy vynikajúco prezentuje Martinezov model (*Martinez 1994, 7*), o ktorý sa môžeme v našej práci opierať.

SLOVENSKO-MAĎARSKÁ PRIHRANIČNÁ OBLASŤ

História hranice

Slovensko-maďarská hranica sa rozprestiera na teritóriu, ktorá až do konca prvej svetovej vojny patrila k jednotnému štátnemu útvaru, k Maďarskému kráľovstvu, respektíve k Rakúsko-uhorskej monarchii. Štátna hranica vznikla po podpísaní mierovej zmluvy medzi Československom a Maďarskom a jej vznikom sa uzavrela kapitola prvej svetovej vojny v našich dejinách. Štátna hranica nasledovala etnické hranice, tým boli k Československu pripojené aj územia významných rozmerov obývané maďarskou väčšinou. Hranica bola v mierovej zmluve z roku 1920 vyznačená predovšetkým na základe ekonomických, vojensko-strategických a dopravno-geografických hľadísk (*Hevesi – Kocsis 2003*). Tým sa sieť vzťahov obyvateľstva, hľadiská siete miest a obcí ako aj etnické hľadiská – ktoré sú z pohľadu organizácie každodenného života tak dôležité – dostali do úzadia. Hranica bola v dôsledku Mníchovskej zmluvy z roku 1938

posunutá severnejšie a tento stav zostal zachovaný až do konca druhej svetovej vojny. Vtedy zmluva o prímerí vrátila stav pred roku 1938, a mierovou zmluvou bolo k Československu pripojené ďalšie menšie územie z okolia Bratislavy. Rozdelením Československa tieto hranice zdedilo Slovensko.

Prihraničné územia sú viacnárrodnostné. Na slovenskej strane na celej dĺžke hranice žije vo významnom pomere obyvateľstvo maďarskej národnosti, dokonca dodnes existujú územia, kde Maďari tvoria väčšinu, a to hlavne na západnom úseku hranice, kde ich počet na úrovni okresu prekračuje až 80 %. (Podiel občanov maďarskej národnosti na celoslovenskej úrovni je 9,67 %, väčšina žije v prihraničnom pásme.) Na východnom úseku hranice je tento obraz pestrejší, tam sa už striedajú územia a obce s maďarskou a slovenskou väčšinou.

Na maďarskej strane sa tiež nájdu obyvatelia a obce slovenskej národnosti. Pomer Slovákov v Maďarsku je síce nízky (0,17 %), ale pri hraniciach sa nachádzajú početné slovenské obce.

Ekonomická vyspelosť

Podľa HDP vyprodukovanom na úrovni NUTS 3 je jasné, že najvyspelejšie oblasti oboch štátov sa nachádzajú pozdĺž spoločných hraníc. Dá sa jednoznačne vykázat silná ekonomická koncentrácia západného úseku. Hlavné mestá v oboch štátoch vo významnej a rastúcej miere koncentrujú domáci produkt. Kým Bratislava v roku 1995 disponovala 24,6 %-ami HDP v krajine, v roku 2005 už tento podiel dosahoval úroveň 27,3 %, pričom koncentrácia Budapešti je vyššia, v roku 1995 predstavovala 33,9 % a v roku 2005 už 35,9 %. Z prihraničných NUTS 3 je dynamický rast západných celkov. Aj v Maďarsku, aj na Slovensku je v rokoch od 1995 po 2005 vidieť rast presahujúci celonárodný priemer v týchto územných celkoch. Na Slovensku poskytuje po Bratislave najvyššiu hodnotu domáceho

produktu na osobu Trnavský kraj, ale v perspektíve desaťročia ukazuje najdynamickejší rast Nitriansky a Žilinský kraj. Za posledných desať rokov rástol aj ich podiel z domáceho produktu, kým podiel Banskobystrického, Prešovského a Trenčianskeho kraja zaznamenal pokles. Na východe je významný len rast Košického kraja, ktorý sa približuje k domácejmu priemeru. Na základe vyššie uvedených sa dá skonštatovať, že ekonomická sila krajiny sa sústreďuje na západné a severné oblasti, kým Košice na východe vynikajú ako ostrov. Aj na maďarskej strane vykazuje najdynamickejší rast a po hlavnom meste najvyššiu hodnotu vyrobeného domáceho produktu západná oblasť. Váha Budapešti (a Peštianskej župy) je väčšia ako na Slovensku váha Bratislavského a Trnavského kraja, aj čo sa týka vyrobeného domáceho produktu, aj počtu obyvateľov. Takže na celom území Maďarska, vrátane vyspelých prihraničných žúp, sú regionálne rozdiely väčšie ako na Slovensku. V Maďarsku rástli západné župy (Győr-Moson-Sopron a Komárom-Ostrihom/Esztergom) v skúmanom desaťročí oveľa rýchlejšie ako celoštátny priemer, a po Budapešti sa stali najvyspelejšími župami krajiny.

Symetria je zjavná: na západnom úseku, na oboch stranách hranice sa nachádzajú najvyspelejšie oblasti oboch krajín. Na Slovensku produkujú polovicu HDP tri prihraničné západné kraje (Bratislavský, Trnavský a Nitriansky kraj), kým v Maďarsku Budapešť a tri župy (Peštianska, Komárom-Ostrihom/Esztergom a Győr-Moson-Sopron). Najmä na Slovensku sa tento podiel ukazuje ako rastúci. Oproti tomu je úroveň vyspelosti na východe na oboch stranách podpriemerná, ale kým na Slovensku Košický kraj vyniká ako ostrov, to isté už Miskolc v Maďarsku nedokáže dosiahnuť.

Mestská sieť

Hranice Karpatskej kotliny sú mladými historickými útvarmi, niektoré regionálne štruk-

túry (dopravné osi, spádové oblasti miest) presahujúce dnešné hranice na mnohých miestach nezankli, nanajvýš sú na ústupe, a v dôsledku oslabenia rozdeľujúcej funkcie hraníc sa môžu čiastočne opäť vyformovať. Súčasne si musíme uvedomiť, že v regionálnej štruktúre za posledné desaťročia aj v Maďarsku, aj v ostatných susedných krajinách prebehli také procesy (industrializácia, urbanizácia, zmena územnosprávnej štruktúry a etnických vzťahov), v dôsledku ktorých už v mnohých prípadoch nie je možné automaticky navrátiť predchádzajúci stav regionálnych vzťahov, ktoré existovali pred určením dnešných hraníc (graf 1). Zároveň však vznikli nové, predtým neexistujúce, nevyhnutné teritoriálne útvary a javy presahujúce dnešné hranice (suburbanizácia, dochádzka za prácou za hranice).

Hranice určené začiatkom dvadsiateho storočia mali značný vplyv na ďalší rozvoj miest a obcí, ktoré sa ocitli v prihraničí. Viaceré centrálné mestá stratili na význame, ale nájdú sa aj také osídlenia, ktoré vďaka novej pozícii vyhrali, a to v takých oblastiach, kde hranica oddelila región od jeho predchádzajúceho centra (*Hardi – Pap 2006*). Pred vytýčením týchto hraníc existovalo viacero miest, ktoré na území nového štátu stratili väčšinu svojej spádovej oblasti a tým aj centrálnu funkciu, a v priebehu dvadsiateho storočia ich počet obyvateľov rástol len minimálne a ich centrálna funkcia ochabla (napr. Balašské Ďarmoty/Balassagyarmat, Kráľovský Chlmec). Tieto mestá sa po strate krajského alebo okresného významu dostali v hierarchii miest do nižšej kategórie. Priemerná veľkosť miest na dnešnom prihraničí, hlavne v horských oblastiach bola už pôvodne menšia ako na Dolnej zemi, tým k rovnakej hierarchii patrili už od začiatku mestá menších rozmerov (*Beluszky – Györi 2005*). Tieto malé mestá po strate ich územnosprávnej funkcie boli v dvadsiatom storočí prakticky zbavené možnosti významného urbanistického rozvoja. Hlavne na východnom, horskom úseku bolo

jasné, že periférna pozícia prihraničných oblastí sa vo veľkej miere dá pripísať rozseknutiu spádových oblastí miest. Rozsiahle oblasti ostali v 20. storočí nezabezpečené, nakoľko hranica oddelila vidiek od malých a stredne veľkých miest, pričom centrá, ktoré ich nahradili, boli vzdialené, bez vyhovujúceho dopravného spojenia. V dôsledku vymedzenia hraníc viaceré mestá stratili postavenie okresného mesta, a rozvoj mnohých (najmä na východe) sa v dôsledku straty spádovej oblasti zastavil (*Mezei 2006*).

Súčasne však aj vznikli alebo sa posilnili viaceré nové mestá, postavenie ktorých sa v hierarchii miest za posledné desaťročia zvýšil, tým služby, ktoré poskytujú, majú v súčasnosti už silnejší vplyv ako v uplynulom období aj na oblasti nachádzajúce sa na druhej strane hranice. Sem patrí najmä samotná Bratislava, ale aj Komárom (*Sikos – Tiner 2007*) a Salgótarján.

Boli aj také mestá, ktoré sa rozvíjali pod vplyvom politiky a ekonomiky. V časech socializmu dostali šancu prihraničné oblasti a mestá vďaka nielen politickým rozhodnutiam, ale často aj politicko-ekonomickým, preferujúcim urbanistický rozvoj napojený na priemyselný. V Maďarsku bol cieľom rozvoj severovýchodno-juhozápadnej „priemyselnej osi“, kým v susedných krajinách zvyšovanie mestského priestoru. Rozvoj priemyslu sa dotýkal súčasne aj prihraničných miest, nakoľko tie boli buď tradičnými mestskými – priemyselnými centrami, alebo mali významné postavenie vďaka ich geografickej pozícii. Tým sa začal veľký priemyselný rozvoj na československo-maďarskom hraničnom úseku Dunaja (Bratislava, Győr, Komárom/Komárno, Nové Zámky, Lábatlan, Nyergesújfalu atď.), ako aj na východnom úseku (Salgótarján, Ózd, Putnok, Kazincbarcika, Košice). Tým sa vysvetľuje to, že v časech štátneho socializmu prihraničné oblasti vďaka tejto pozícii neboli vždy totožné s oblasťami, ktoré sa z ekonomického hľadiska dostali na perifériu rozvoja, naopak, početné prihraničné

významné, tieto dve mestá dnes spája rýchlosť (plavidlo) premávajúca viackrát denne (Wienslava – Bratiswien), už je dokončená diaľnica a dá sa očakávať aj výstavba rýchlostnej, ba vysokorýchlostnej železničnej trate. Cezhraničná príťažlivosť slovenskej metropoly sa zakladá predovšetkým na suburbanizácii. Rýchle rastúce ceny bratislavských nehnuteľností sú v ostrom protiklade s pomerne nízkymi cenami nehnuteľností na rakúskej a maďarskej strane, ktoré sa vo vlastnom štáte považujú za periférne. Tým sa rýchle začala migrácia Bratislavčanov do týchto oblastí, ktorí cez hranicu denne dochádzajú do slovenského hlavného mesta. Tento proces sa v minulom roku dotýkal prihraničných oblastí Maďarska stále silnejšie, pretože sa nachádzajú vo vynikajúcej dopravnej pozícii. Odliv je ešte viac podporovaný zánikom hraničnej kontroly, ale na druhej strane ho obmedzuje to, že maďarská strana – na rozdiel od rakúskej – nedisponuje mestskou hromadnou dopravou smerom do Bratislavy. Infraštruktúra je daná (diaľnica, železnica). Po organizácii takejto dopravy by aglomerácia Bratislavy siahala až po Mosonmagyaróvár, nakoľko z veľkomesta, ktoré sa suburbanizuje, sa vysťahujú nielen obyvatelia, ale po ich stopách aj ekonomickí hráči, hľadajúc si sídla (prenájom kancelárií) za nižšie náklady, ako sa to stalo v prípade budapeštianskej a viedenskej aglomerácie. Tomuto slúži – ako výnimočne významný, najhodnotnejší geografický bod – oblasť prekríženia diaľnice v blízkosti veľkomesta, akým sú diaľnice M1 a M15 nachádzajúce sa na maďarskej strane.

Po celej dĺžke hranice sa nachádzajú malé a stredne veľké mestá od Gyóru po Košice a Sátoraljaújhely, ktorých spádová oblasť sa v nejakej forme rozprestiera na obe strany hranice. Niekde sa to prejavuje v dochádzaní za prácou do zahraničia (Győr), niekde v komerčnej oblasti (Salgótarján, Sátoraljaújhely), niekde v oblasti verejných služieb a takmer vo všetkých aspektoch života (Komárom, Ostrihom/Esztergom). V západnej oblasti, tes-

ne pri hraniciach sa nachádzajú väčšie mestá s významným ekonomickým potenciálom (Mosonmagyaróvár, Győr), dvojice miest ako Komárno a Komárom, Ostrihom/Esztergom a Štúrovo [graf 2]), kým na východnom úseku hraníc sa väčšie mestá nachádzajú ďalej od hraníc. Celú prihraničnú oblasť však nezastrešujú ani spádové oblasti miest s počtom obyvateľov 20 – 50 tisíc, ktoré disponujú viacmenej celou škálou funkcií vlastných centru regiónu. Na dlhom úseku sa v blízkosti hranice v Maďarsku nachádzajú len mestá Salgótarján, Ózd a Kazincbarcika, kým na Slovensku iba Lučenec a Rimavská Sobota. V podstate každé z nich je malé mestečko, Salgótarján je dokonca aj sídlom župy. Väčšie mestá (Košice a Miskolc) sú o niečo ďalej od hraníc. Na Slovensku k rozvoju miest došlo za posledné desaťročia skôr severnejšie od hraníc (s výnimkou Košíc), kým v bezprostrednej blízkosti hraníc sa rozvoj väčšiny stredne veľkých miest zo začiatku 20. storočia zastavil na úrovni vtedajšieho počtu obyvateľov (Horváth 2004). Preto sa po dnešok vytvorili také oblasti významnej veľkosti, kde sa nenachádzajú žiadne mestá, najmä v oblasti hraníc župy Borsod-Abaúj-Zemplén a Košického kraja.

Prihraničná oblasť sa podľa rozmiestnenia centier dá rozdeliť do piatich typických, funkčných zón.

- 1) Aglomerácia Bratislavy. Sem zaradujeme tradičnú prímestskú zónu na slovenskej strane až po Šamorín, ktorá je najdôležitejšou spádovou oblasťou slovenskej metropoly. Aglomerácia Bratislavy však už prerástla cez hranice, už sa dotýka aj prihraničnej oblasti v okolí Mosonmagyaróváru, ako aj územia Rakúska. Siahá po aglomeráciu Viedne a v regióne sa prejavuje vplyv dvoch hlavných miest súčasne.
- 2) Zóna podunajských miest. Sem zaradujeme Győr, ako aj dvojice podunajských miest, akými sú Komárno – Komárom, Štúrovo – Ostrihom/Esztergom. Hlavne komunikačno-geografická pozícia dvojice Komárno – Komárom a Gyóru predestinu-

Graf 2. Mestá podľa počtu obyvateľov

Zdroj: vlastná konštrukcia

je vytvorenie významnej cezhraničnej spádovej oblasti. Dôležité postavenie týchto dvojíc miest je daná tým, že dnes už s nimi prakticky musíme počítať ako s jedným urbanistickým zoskupením. Takto ich spoločný počet obyvateľov presahuje až päťdesiatisíc, to znamená, že ich služby a ekonomická príťažlivosť sa spolu rovnajú potenciálu stredne veľkého mesta vo vnútrozemí, nehovoriac o ekonomickej a populačnej aglomerácii na pravom brehu Dunaja (od Almásfüzitő po Dorog).

- 3) Zóna podhorských miest. Rozprestiera sa od ústia Ipeľ po hranicu spádovej oblasti Košíc a Miskolcu. Jej západná časť sa dotýka aj budapeštianskej aglomerácie, sem patrí aj Vác. Súčasne však deficit miest regiónu Poiplie je výsledkom odsávacieho vplyvu Budapešti. Územie medzi Börzsönyom a riekou Ipeľ však gravituje skôr

k mestu Ostrihom/ Esztergom, čo umožňuje schengenské hranice a plánované mosty na rieke Ipeľ. Na severnej prednej strane Severného stredného pohoria v Maďarsku sa vypínajú už spomínané 20 – 50 tisícové mestá (Salgótarján, Ózd, Kazincbarcika, Lučenec, Rimavská Sobota), ktoré sú však od hraníc viac alebo menej vzdialené (10 – 20 km). Bezprostredne na hraniciach sa nachádzajú len menšie centrá (Šahy, Balasské Ďarmoty/Balassagyarmat).

- 4) Spádová oblasť Košíc a Miskolcu. Na prihraničnú oblasť týchto dvoch veľkých miest je charakteristické, že tu je najväčší deficit miest, hlavne na maďarskej strane. Na sever od Edelényu sa už na Zemplíne nenachádza žiadna významnejšia ústredná obec. Prihraničie sa môže pridružiť skôr k spádovej oblasti Košíc – a to aj na maďarskej strane –, než k Miskolcu.

- 5) Trojhrianičná oblasť na východe. Na tomto území chýbajú mestá, a to na oboch stranách hranice. Menšie centrá sa nachádzajú len na maďarskej strane, ako napr. Sátoraljaújhely, Sárospatak. Najmä Sátoraljaújhely disponuje silnou cezhraničnou príťažlivou silou. Trebišov na slovenskej strane je vzdialenejšie od hraníc, ale aj služby, ktoré sa tam poskytujú, sú pomerne slabé na to, aby toto mesto vyvinulo príťažlivú silu aj na maďarskej strane.

VZŤAHOVÝ KAPITÁL V SLOVENSKO-MAĎARSKOM PRIHRANIČNOM PRIESTORE

Základné charakteristiky cezhraničných spoločenských vzťahov

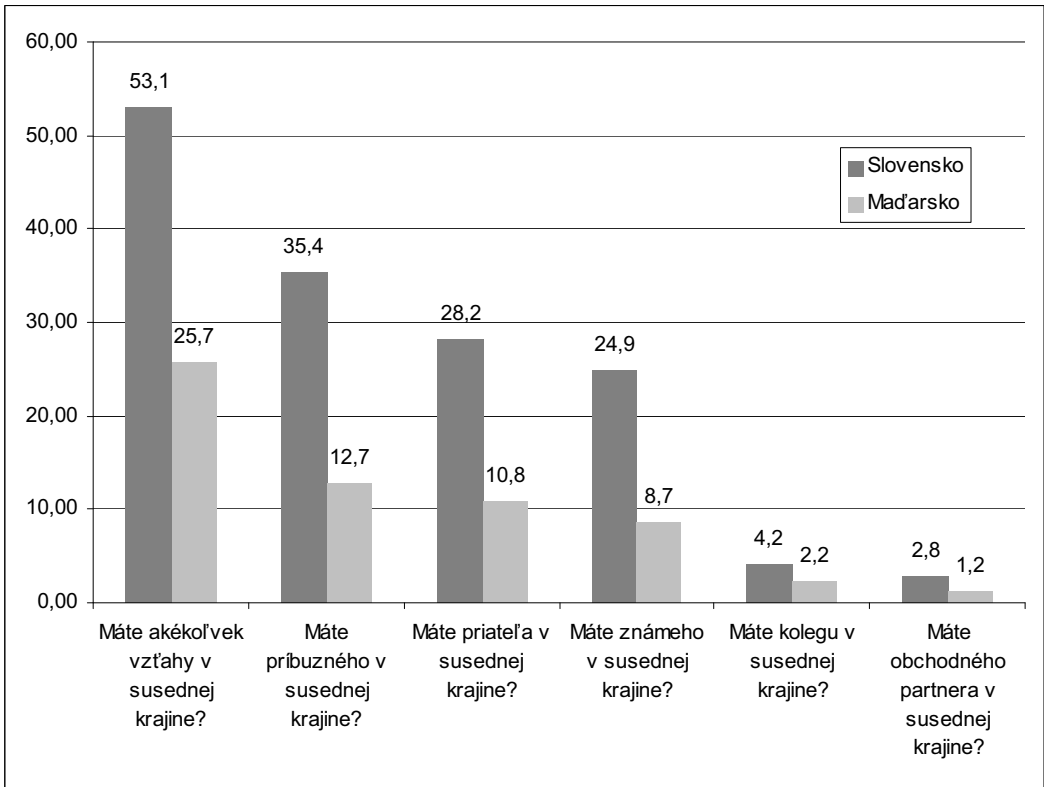
V dotazníkovej vzorke obsahujúcej 1000 respondentov z Maďarska a 996 respondentov zo Slovenska môžeme pozorovať značný rozdiel v existencii cezhraničných osobných vzťahov. Na maďarskej strane jedna štvrtina a na slovenskej strane viac ako polovica opýtaných má určitý druh kontaktu v susednej krajine (graf 3). Náš predpoklad vyplývajúci z odlišnej národnostnej štruktúry sa potvrdil: na slovenskej strane v pohraničnej oblasti je podiel obyvateľov disponujúcich väzbami takéhoto charakteru o 27 % vyšší. Tento ukazovateľ meria v prípade výskytu akejkoľvek väzby existenciu kontaktov nezávisle od ich počtu a druhu. Čo sa týka počtu prvkov, v maďarskej vzorke je možné vykonať podrobnejší rozbor na 250, kým na slovenskej vzorke na viac ako 500 respondentoch.

V dotazníkoch vyplnených na slovenskej strane sa v dôsledku nadmernej účasti spoločenských vrstiev so stredoškolským a vysokoškolským vzdelaním stretávame pravdepodobne s vyššou aktivitou vzťahových sietí, než aké skutočné pomery sú, a to v dôsledku konverzačného mechanizmu vzťahového kapitálu a kultúrneho kapitálu, respektíve s ním úzko súvisiaceho, Bourdieum popísaného hospodárskeho kapitálu (*Bourdieu* 1997).

Vzťahy sme testovali pomocou piatich typov vzťahov: príbuzenské, priateľské vzťahy, známosti, kolegiálne vzťahy a obchodné vzťahy. Pravdepodobnosť výskytu jednotlivých typov sleduje v oboch krajinách podobnú logiku, ale proporcie sú aj v tomto prípade oveľa väčšie na slovenskej strane. Najväčšia časť obyvateľstva má príbuzenské vzťahy na druhej strane hranice, čo možno na základe dejín prihraničnej oblasti považovať za prirodzené. Na druhom mieste v poradí sú známosti a na treťom priateľské vzťahy. Kolegiálne a obchodné interpersonálne interakcie sa v oboch krajinách vyskytujú iba u minimálnej časti obyvateľstva (2-4 %). Ukazovatele a ich rozdiely hovoria sami za seba: viac ako jedna tretina respondentov žijúcich na slovenskej strane má príbuzných, 28 % má známych a 25 % má priateľské vzťahy v Maďarsku. Tie isté druhy väzieb sú u respondentov žijúcich na maďarskej strane prítomné iba v percentuálnych podieloch 13 %, 11 % a 9 %. (graf 3)

Podľa Marka Granovettera (1988) rozlišujeme silné väzby (príbuzný, priateľ) a slabé väzby (známy, kolega, obchodný partner), ktoré disponujú odlišnými hodnotami a funkciami na úrovni aktívnej štruktúry a celej spoločenskej štruktúry. Aj z tohto pohľadu je výskyt silných vzťahov častejší na slovenskej strane.

Podiel viacvrstvových, multiplexných vzťahových sietí je v skutočnosti oveľa nižší. Oboma silnými väzbami disponovalo v maďarskej vzorke iba 32 respondentov (3,2 %), oproti tomu na slovenskej strane môžeme nájsť 158 takýchto osôb (16 %). V prípade troch druhov vzťahov, ktoré sa považujú za slabšie a obsahujú menej emocionálnych prvkov nižšej intenzity – napr. kontakty známych a obchodných partnerov –, môžeme počítať už iba s 10, respektíve 47 osobami, ktorých percentuálny podiel (1 % a 5 %) je veľmi nízky. Samozrejme, štátne hranice a nepriazeň osudu počas dejín rozvrátila mnoho existujúcich alebo zabránila vzniku mnohých nových vzťahov.

Graf 3. Pravdepodobnosť výskytu vzťahu a jednotlivých typov vzťahov

Zdroj: Dotazník obyvateľov (2008).

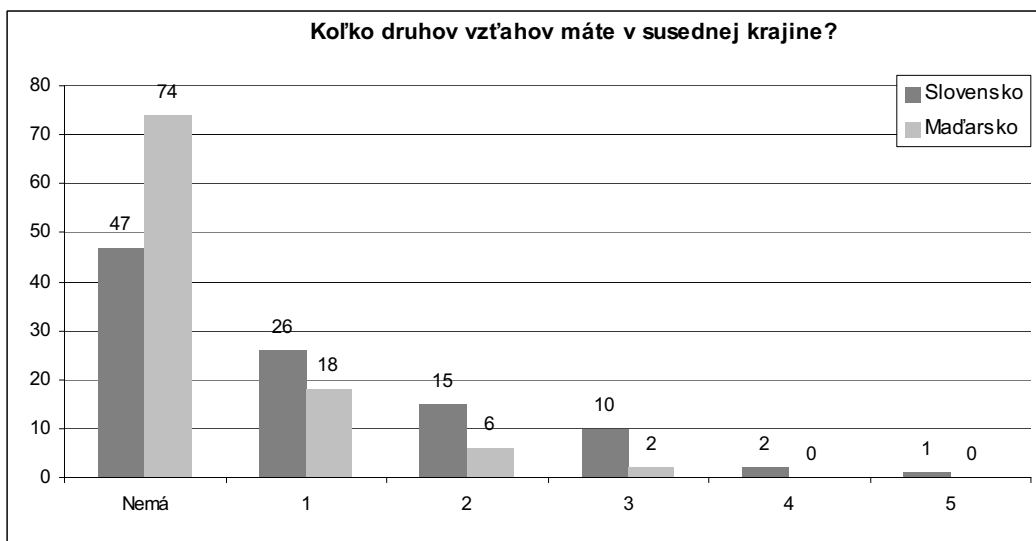
Obyvatelia žijúci na slovenskej strane hranice majú zložitejší vzťahový systém viažuci k osobám v Maďarsku (graf 5). Väčšina z nich má samozrejme iba jeden druh vzťahov a ako sme videli, sú to príbuzenské vzťahy alebo menej dôverné známosti. 70 % obyvateľov na maďarskej strane hraníc z tých, ktorí vôbec nejakú väzbu uviedli, má iba jeden druh vzťahov. Podiel takýchto obyvateľov v slovenskej vzorke je oveľa nižší (48 %), osobná sieť skoro ich polovice (47 %) však pozostáva paralelne z 2 – 3 druhov vzťahov (tento podiel je na maďarskej strane iba 28 %).

Podľa našich odhadov, priemerný obyvateľ južného Slovenska žijúci v prihraničnej oblasti, ktorý nie je izolovaný, je v kontakte s aspoň 10 ľuďmi z Maďarska. To isté platí aj

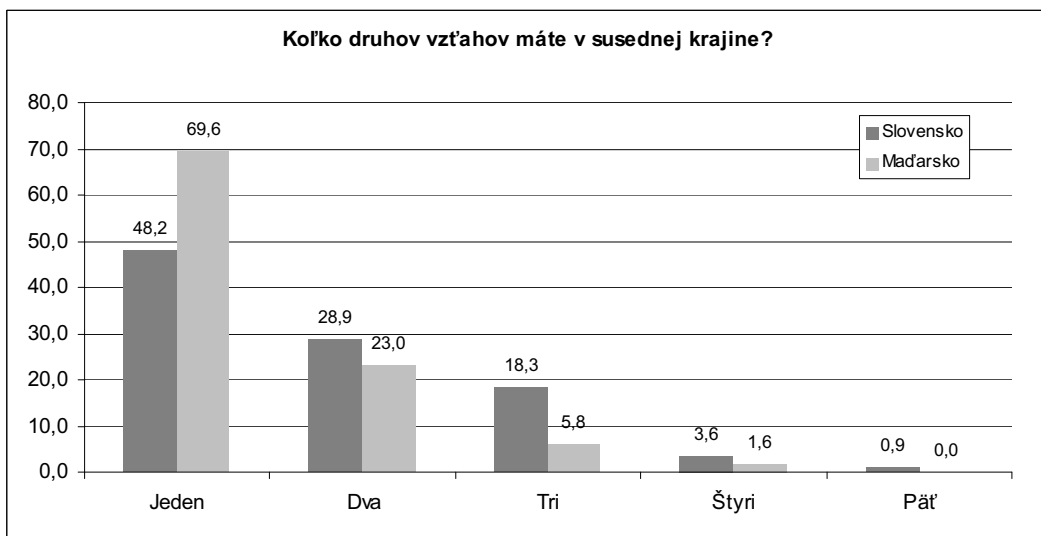
na maďarskej strane, ale so vzťahovým systémom pozostávajúcim zo 6 osôb. Maximálne hodnoty poukazujú na pozadie podstatného rozdielu medzi priemerom a mediánom. Do prieskumu sa dostali aj takí obyvatelia, ktorí udržiavajú kontakty s 200 – 300 ľuďmi z druhej strany hraníc.

Základné charakteristiky cezhraničných inštitucionálnych (úradných, verejnosprávnych) interakcií

Do kontaktu so správnymi orgánmi druhého štátu sa počas predchádzajúcich piatich rokov dostal iba veľmi malý podiel obyvateľstva (tabuľka 1). V maďarskej vzorke iba 27 osôb, na slovenskej strane bol ich podiel o niečo vyšší, ale ani tam nepresiahol 10 %. Okrem

Graf 4. Počet typov vzťahov respondentov v susednej krajine (%)

Zdroj: Dotazník obyvateľov (2008).

Graf 5. Zložitosť cezhraničného vzťahového systému (%)

Zdroj: Dotazník obyvateľov (2008).

toho sa takéto vzťahy vyskytli iba v ojedinelých prípadoch, väčšina (83 % a 93 %) obyvateľstva sa dostala do kontaktu s nejakou inštitúciou iba príležitostne. Nepretržité udržiavanie kontaktu je zanedbateľné: v dôsledku vybavovania nejakých záležitostí 3-4 % obyvateľstva môže byť zaradených do tejto skupiny, ktorej členovia boli v tomto období v kontakte s úradmi, orgánmi verejnej správy s dennou alebo týždennou pravidelnosťou.

V odpovediach daných na maďarskej strane boli najčastejšie spomenuté slovenské orgány: polícia, pohraničná stráž, samosprávy a pozemkové úrady. Pri odpovediach na slovenskej strane bol zoznam zložitejší, vec v prvom rade súvisela s otázkami pracovnoprávných vzťahov a zdaňovania, v najväčšom počte sa v tejto súvislosti vyskytli aj vyššie uvedená polícia, pohraničná stráž a samosprávy.

Možné vysvetľujúce faktory výskytu cezhraničných vzťahov

Ak zosumarizujeme najdôležitejšie charakteristické znaky silných a slabých interpersonálnych relácií, respektíve kontaktov s úradmi sa jednoznačne ukazuje, že interakcie iniciované

maďarskou menšinou žijúcou na slovenskej strane smerom k Maďarsku sú oveľa intenzívnejšie, než interakcie iniciované na maďarskej strane smerom k Slovensku.

Takéto spoločenské interakcie ľudí žijúcich vo východnej a západnej časti prihraničnej oblasti sa doteraz vybudovali v podstate tiež s rovnakou pravdepodobnosťou na druhej strane hraníc. Ani veľkosť obce neznamena rozdiel, nakoľko ani obyvatelia veľkých miest, ani obyvatelia vidieckych oblastí nemajú väčšiu alebo zložitejšiu vzťahovú sieť. Vzťahy sa vyskytujú s rovnakou pravdepodobnosťou aj v jednotlivých vekových kategóriách vzorky. Ani spoločenská aktivita, ani rodinný stav tu nehrá žiadnu úlohu.

Dve veci sa však jasne vykryštalizovali: 1) Na slovenskej strane, ako sa dalo očakávať, rozhodujúcim faktorom pri diferencovaní kontaktov bola národnostná príslušnosť. 2) Signifikantné rozdiely sme v oboch vzorkách našli takmer výlučne len na základe stupne vzdelania a s ním súvisiacej pozície v zamestnaní.

Existenciu akéhokoľvek cezhraničného vzťahu uviedlo na slovenskej strane prihraničnej oblasti 62 % respondentov maďarskej národnosti. Medzi respondentmi slovenskej

Tabuľka 1. Frekvencia úradných vzťahov a ich inštitucionálne pozadie (%)

	<i>Maďarská vzorka</i>	<i>Slovenská vzorka</i>
Dostali sa do styku s nejakým úradom, orgánom verejnej správy v predchádzajúcich piatich rokoch	2,7 (N=27)	10,1 (N=99)
Frekvencia (prvá zmienka)		
– denne	3,7	2,1
– viackrát týždenne	0	1,1
– viackrát mesačne	3,7	13,8
– zriedkavejšie	92,6	83
S akou inštitúciou? (najčastejšie inštitúcie prvej zmienky a počet zmienok)	1) Polícia (8) 2) Pohraničná stráž (6) 3) Samospráva (2) 4) Pozemkový úrad (2)	5) Úrad práce (22) 6) Daňový úrad (APEH) (19) 7) Polícia (14) 8) Samospráva (7) 9) Matričný úrad (5) 10) Pohraničná stráž (4)

Zdroj: Dotazník obyvateľov (2008).

národnosti bol tento podiel polovičný (35 %), ktorý pri porovnaní s údajmi z Maďarska predstavuje prekvapujúco vysoký podiel (tabuľka 2).

Aj to je očividné, že Maďari majú oveľa väčší a zložitejší vzťahový systém, ako Slováci. Na základe priemerného počtu relácií medzi príbuznými, známymi, priateľmi a kolegami uvedeného v tabuľke vidíme, že obyvatelia maďarskej národnosti majú väčšinou slabé vzťahové formy (majú napr. v priemere dvakrát viac známych a vzťahový systém priateľov majú tiež o štyri osoby širší.)

Aj v reláciách smerujúcich na druhú stranu hranice zohráva vážnu úlohu stupeň vzdelania a sčasti z toho vyplývajúce postavenie v spoločnosti. Aj na maďarskej strane je medzi ľuďmi s vysokoškolským vzdelaním o 10 % vyšší podiel osôb disponujúcich cezhraničnými vzťahmi. Do podobnej hierarchie sa usporadúvajú aj odpovede dané na slovenskej strane. Tam je napr. podiel odpovedí „áno“ medzi osobami s univerzitným vzdelaním 65 %.

Aj na počet kontaktov vplýva pozitívne lepšie spoločenské postavenie, ale to sa uplatňuje najmä pri slabých väzbách a hlavne v odpovediach daných na maďarskej strane. Na Slovensku sa pri týchto parametroch neukazujú také ostré rozdiely. V zložitosti vzťahových systémov však na oboch stranách dominuje

úroveň vzdelania a z toho vyplývajúce odlišné spoločenské prostredie. Najmenší podiel v okruhu ľudí s vysokoškolským vzdelaním predstavujú tí, ktorí disponujú jednokomponentným vzťahovým systémom a najväčší podiel tí, ktorí majú komplexný vzťahový systém založený na aspoň troch formách väzieb (tabuľka 3).

Aj na slovenskej, aj na maďarskej strane je fyzická-duševná os diferencujúcim faktorom, pri ktorej vyššia kvalifikácia a postavenie už nepredstavujú takú veľkú silu. Mediánova hodnota počtu vzťahov na maďarskej strane jasne zobrazuje, že mimoriadne rozsiahlym vzťahovým systémom disponujú osoby vo vedúcom postavení a samostatne zárobkovo činné osoby. Táto súvislosť sa na slovenskej strane mení takým spôsobom, že tu, pravdepodobne v dôsledku aktívnejšej zamestnaneckej praxe, je vyššia pravdepodobnosť a počet väzieb realizujúcich sa na maďarskej strane aj v okruhu osôb vykonávajúcich fyzickú prácu.

Faktory zabráňujúce vytvoreniu zahraničných silných väzieb

V prípade príbuzenských a priateľských vzťahov sme sa pýtali na vonkajšie obmedzujúce faktory, ktoré sťažujú nadviazanie a prekáža-

Tabuľka 2. Diferenciácia vzťahového systému na slovenskej strane podľa národnostnej príslušnosti (%)

	<i>Respondenti maďarskej národnosti</i>	<i>Respondenti slovenskej národnosti</i>
Máte akékoľvek vzťahy na druhej strane hranice (v Maďarsku)?	62,3	34,5
S koľkými osobami ste v kontakte? (priemerne)	25	14
Koľko máte príbuzných? (priemerne)	10	11
Koľko máte priateľov? (priemerne)	11	7
Koľko máte známych? (priemerne)	20	8
Má iba jeden druh vzťahov	45,6	58,2
Má dva druhy vzťahov	30,6	23,6
Má aspoň tri rôzne druhy vzťahov	23,8	18,2

Zdroj: Dotazník obyvateľov (2008).

jú v udržiavaní kontaktov s osobami žijúcimi na druhej strane hranice. Zoznam nie je úplný, ale zahŕňa najdôležitejšie prvky, medzi ktorými na prvom mieste vystupuje časová a priestorová vzdialenosť a vplyv infraštruktúry (tabuľka 3).

Medzi obyvateľmi žijúcimi na slovenskej strane disponujúcimi kontaktmi v Maďarsku mali väčší podiel tí, ktorí narážali na nejaký prekážajúci faktor. Na prvom mieste v poradí vystupuje nedostatok času, ktorý v dnešnej globalizujúcej sa spoločnosti neovplyvňuje len interpersonálne interakcie, ale aj množstvo iných aspektov nášho spôsobu života. Najmenšiu rolu podľa obyvateľov zohrala dostupnosť a existencia štátnych hraníc. Zdá sa, že užšiu komunikáciu a interakciu ľudí žijúcich na opačných stranách štátnych hraníc v zásade i doposiaľ sťažovali nepriaznivé faktory vyplývajúce z vlastnej životnej situácie, ktorých dvomi kľúčovými prvkami sú nedostatok voľného času a rozdielnosť finančných možností.

Priestorový charakter vzťahového kapitálu

Pri každej silnej a slabej väzbe sme sa pýtali na priestorové umiestnenie kontaktnej osoby na druhej strane hranice. Na základe toho sa dá vymedziť priestorová expanzia vzťahového kapitálu a sústredenosť väzieb. Naša otázka sa vzťahuje na to, či sú pozorovateľné zhustenia, a ak áno, v ktorých obciach sa sústreďujú vzťahy. Podľa našej hypotézy sa objavia

prirodzené tendencie vyplývajúce z demografickej váhy, vo veľkých mestách sa v dôsledku ich veľkosti s väčšou pravdepodobnosťou budú vyskytovať príbuzní, priatelia, známi alebo kolegovia.

V prípade silných väzieb má väčšina respondentov na slovenskej strane príbuzného alebo priateľa v hlavnom meste. Potom nasledujú v poradí veľké mestá a prihraničné lokálne centrá. Podobná logika sa uplatňuje aj pri slabých väzbách, kde hlavné mesto vysoko prekračuje ostatné hodnoty v rade, čo sa týka počtu prvkov. Treba osobitne vyzdvihnúť Komárom, pretože za Budapešťou a Gyórom je v prípade všetkých štyroch druhov vzťahov cieľovým bodom, ktorý napriek svojej oveľa menšej populácii má tretí najväčší podiel v rade.

Zoznam, nám samozrejme neumožňuje odvodiť vážnejšie závery, ale dobre znázorňuje pozorovateľné ohniskové miesta tých integračných mechanizmov, ktoré sa dajú vytvoriť cez interpersonálne väzby v prihraničnej oblasti.

Frekvencia, účel prekračovania hraníc

Aj frekvencia cestovania ukazuje v prvom rade aktivitu slovenskej strany. Respondenti zo Slovenska (ktorí vôbec boli na druhej strane hranice) cestujú podstatne častejšie do Maďarska ako naopak (tabuľka 4). Aj podiel denne dochádzajúcich do zamestnania je výrazný v okruhu respondentov zo Slovenska.

Tabuľka 3. Faktory zabraňujúce vytvoreniu silných väzieb (%)

Prekážajúce faktory	Maďarská vzorka	Slovenská vzorka
Má málo času	38,1	45,6
Finančné príčiny	25,7	41,5
Choroba	24,8	26,4
Nemá osobný automobil	23,6	25,5
Veľká zemepisná vzdialenosť	16,8	25,0
Nevyhovujúca hromadná doprava	15,2	18,6
Štátna hranica	8,8	2,1
Ťažká dostupnosť	7,2	6,7

Zdroj: Dotazník obyvateľov (2008).

V oblasti západne od rieky Ipel, zrejme v prvom rade v dôsledku možnosti zamestnania, to presahuje 3 % respondentov.

Nemenej dôležité je určenie cieľa cestovania. Tabuľka č. 5 znázorňuje rozdelenie respondentmi uvedených najčastejších dôvodov cestovania. Kategória práca a obchodné záležitosti vystupuje ako dôvod prekročenia hranice u malého podielu respondentov prekračujúcich štátnu hranicu. Ak však berieme do úvahy, že tento cieľ úzko súvisí s denným alebo týždenným pravidelným cestovaním, vidíme, že tento cieľ je svojou váhou čoraz dôležitejší medzi cezhraničnými pohybmi. Nákup trvanlivého spotrebného tovaru má silnejší výskyt vo východnej prihraničnej oblasti, na oboch stranách hraníc. Pre túto oblasť, aj na slovenskej aj na maďarskej strane, je naj-

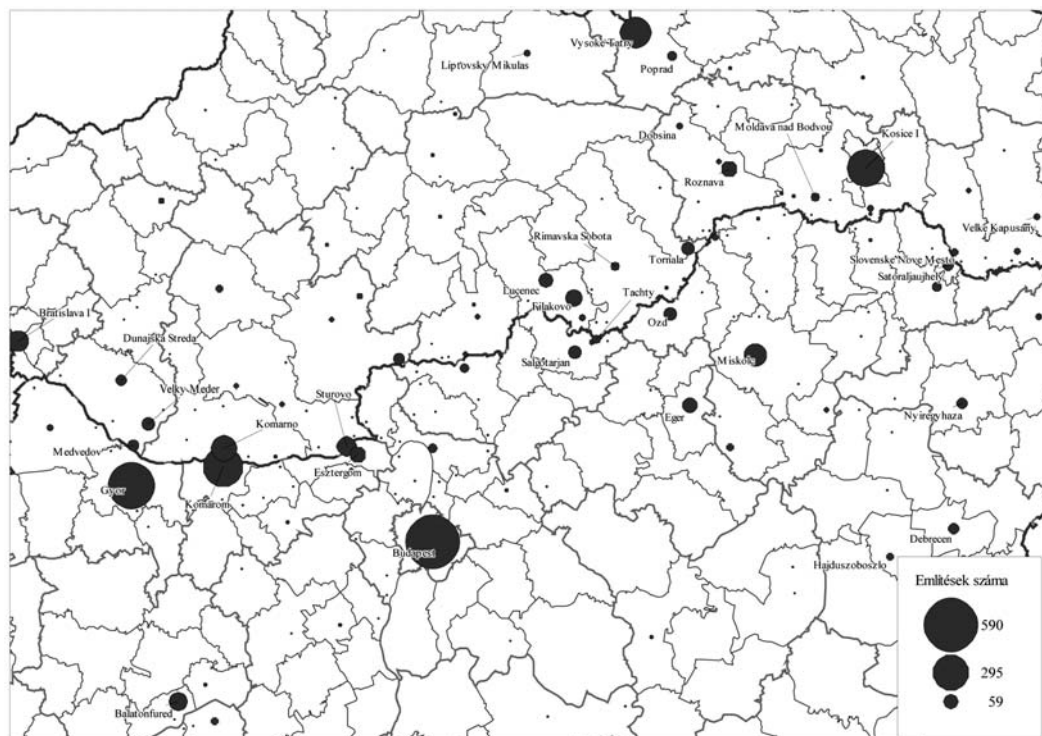
viac charakteristické, že na druhej strane hranice sa nachádza také najbližšie nákupné centrum, v ktorom je k dispozícii väčší výber trvanlivého spotrebného tovaru.

OBCHODNÉ VZŤAHY

Možnosti založenia firmy na Slovensku

Podľa všeobecnej mienky, obchodné pohyby medzi dvoma štátmi značne zosilňuje rozdielny daňový systém jednotlivých krajín. Lepšie hospodárske prostredie neznamená len zjednodušený daňový systém, ale aj lepšie právne prostredie, jednoduchšie podmienky založenia firiem a aj nižšie administratívne či iné sprievodné náklady (napr. odmeny advokátov). Podnikatelia často využívajú možnosť zmeny

Graf 6. Destinácie pri cezhraničnom cestovaní

Zdroj: Na základe dotazníkov (2008).

Legenda: Említések száma = Počet zmienok

Tabuľka 4. Rozloženie osôb prekračujúcich štátnu hranicu podľa frekvencie cestovania (%)

Krajina	Pohraničná oblasť	Pravidelne denne	Pravidelne týždenne	Mesačne	Niekoľkokrát ročne	Iba v niekoľko- ročných intervaloch
Maďarsko	Západná*	0,0	3,4	12,7	39,8	44,1
	Východná	0,9	4,3	11,2	39,7	44,0
	Celkom	0,5	3,9	11,8	39,7	44,0
Slovensko	Západná	3,1	8,4	19,5	48,8	20,2
	Východná	2,1	8,0	13,6	45,4	30,9
	Celkom	2,7	8,2	17,4	47,6	24,0
Ostatné	Západná	2,0	6,7	17,2	45,6	28,5
	Východná	1,4	5,9	12,2	42,1	38,5
	Celkom	1,7	6,3	14,9	44,0	33,1

* Oblasť: západne, respektíve východne od rieky Ipel.

Zdroj: Na základe dotazníkov (2008).

Tabuľka 5. Rozloženie osôb prekračujúcich štátnu hranicu podľa cieľa cestovania (%)

Prihraničná oblasť	Západná		Východná		Celkom	
	Maď.	Slov.	Maď.	Slov.	Maď.	Slov.
Krajina Cieľ cestovania						
Zamestnanie	1,3	4,1	0,4	3,3	0,8	3,8
Obchodné záležitosti	2,8	3,6	1,7	4,5	2,2	3,9
Nákup trvanlivého spotrebného tovaru	6,6	18,7	21,7	22,8	15,6	20,1
Týždenný, mesačný nákup	24,1	11,1	11,9	4,8	16,8	8,9
Rekreácia, oddych, prehliadka mesta	44,9	35,2	39,7	46,8	41,8	39,3
Kultúrne podujatia	2,8	12,9	4,7	9,0	3,9	11,5
Návšteva príbuzných	5,4	10,5	10,0	5,1	8,1	8,6
Ostatné	12,0	3,9	10,0	3,6	10,8	3,8

* Oblasť: na západ, respektíve na východ od rieky Ipel.

Zdroj: Na základe dotazníkov (2008).

sídla firmy smerom z Maďarska na Slovensko, kvôli využitiu výhodnejších daňových podmienok. To znamená, že samotný podnik zostáva maďarským, no zdaňovať bude podľa slovenského daňového systému.

Ďalším dôležitým dôvodom otvárania sa smerom k slovenskému prostrediu je možnosť trhovej expanzie, keďže vstup na nové trhy ponúka snaživým firmám možnosť dosiahnutia vyšších tržieb. Navyše, expanziou do prihraničných regiónov sa vlastne firmy dostávajú do príbuzného prostredia, keďže v týchto

oblastiach je podiel obyvateľov s rodným jazykom maďarským, respektíve po maďarsky hovoriacich či rozumejúcich občanov vysoký. Tento faktor dokonale dopĺňa kvalifikácia, spoľahlivosť a nízka cena slovenskej pracovnej sily.

Začiatkom deväťdesiatich rokov bola nezamestnanosť na Slovensku na úrovni 20-25 %, z čoho na dnes značný podiel absorbovali práve maďarskí podnikatelia. V bratislavskom regióne a na západnom Slovensku sa objavili početné nadnárodné firmy – okrem iných

veľké automobilky –, kde sa maďarské firmy ašpirujú stať sa dodávateľmi dodávateľov. Takéto vážne zhustnutie automobilového priemyslu dostáva väčší dôraz práve z hľadiska budovania obchodných vzťahov, otvorenie hraníc zase znamená veľké možnosti presídlenia pre maďarské podnikateľské subjekty.

Pri hospodárskom otváraní sa smerom na Slovensko sa bohužiaľ treba zmieniť aj o istej negatívnej stránke. Podnikatelia musia byť mimoriadne obozretní, pretože sa môže stať, že v Maďarsku neurobí dobrý dojem, ak sa niekto dostaví na obchodné rokovanie autom so slovenskou poznávacou značkou. Týmto sa mení imidž, prvotný obraz daného podnikateľa v očiach partnerov. Ale takáto negatívna diskriminácia sa môže prejaviť takisto aj na slovenskej strane.

Možnosti založenia firmy v Maďarsku

Aj slovenské firmy sa pokúšajú rozšíriť svoje obchodné aktivity smerom na Maďarsko. Ich prvotným argumentom je záujem o trhovú expanziu, získanie nových trhov. Slovenské firmy sa snažia o využitie trhových medzier, ktoré sú v Maďarsku dané väčšou veľkosťou trhu a možnosťou absorpcie – v prípade produktov, ktoré sú životaschopné aj na maďarskom trhu. Ako príklad môžeme uviesť komárňanský (Maďarsko) Dom podnikateľov (Vállalkozók Háza), kde fungujú aj firmy so slovenskými vlastníkami, ktoré sa snažia pokryť aj maďarský trh. Pre slovenské firmy je lákavý aj fakt, že v Maďarsku je kúpna sila obyvateľstva väčšia, cenová hladina je tiež vyššia, tým pádom môžu dosiahnuť väčšie zisky. Na západnom úseku slovensko-maďarských hraníc je trh ľahšie dostupný a výhodnejší než na východe, keďže blízko Bratislavy sa nachádza región Győr-Sopron s významnou koncentráciou obyvateľstva, nehovoriac o Budapešti a jej aglomerácii. Z druhej (slovenskej) strany hraníc do Maďarska typicky prichádzajú ľudia s rodným jazykom

maďarským. Keďže v Maďarsku je v Severozadunajskom regióne čoraz vážnejší nedostatok kvalifikovanej pracovnej sily, usídlené zahraničné spoločnosti (napr. Nokia, Suzuki) masovo priťahujú pomerne lacných slovenských pracovníkov.

Úloha pracovných agentúr je v tejto oblasti nesporná. Zároveň však, napriek početným dochádzajúcim za prácou v prihraničných regiónoch, presídľovanie slovenských firiem do Maďarska nie je charakteristické, čoho dôvodom je podnikaniu oveľa menej naklonené prostredie oproti situácii na Slovensku.

Pre slovenské firmy sa presídlenie do Maďarska oplatí jedine v prípade, ak sa môžu stať dodávateľmi pre niektoré z nadnárodných firiem pôsobiacich v Maďarsku. Zároveň ale podniky k rozšíreniu ich trhov nepotrebujú založenie nových firiem, keďže druhá strana hraníc je dostupná aj z ich existujúcich sídiel. Nakoniec musíme upozorniť na to, že otváranie trhov smerom k maďarským oblastiam neprináša porovnateľné výhody len pre výrobu, nemôžeme vylúčiť ani perspektívu získania nových zdrojov.

Investičné zámery, ekonomické aktivity

Môžeme spozorovať neustále zintenzívnenie ekonomických aktivít – ako už bolo naznačené vyššie –, ale počet investujúcich na druhej strane hraníc je stále nízky, hromadné presídľovanie neexistuje a ani neexistovalo. Prvotná akumulácia kapitálu v regióne prebieha teraz, čo znamená, že pre podnikanie nie je k dispozícii dostatočné množstvo peňazí. Slovensko-maďarský kapitál nie je konkurencieschopný, dumpingové investície nie sú. Hneď ako sa posilnia malé a stredné podnikateľské subjekty, postupne príde viac a viac zahraničných kapitálových investícií. V súčasnosti sú však tieto pohyby vďaka výhodnému hospodárskemu prostrediu na Slovensku jednosmerné. Založením firiem maďarských občanov a nákupom automobilov sa v súčasnej dobe zaoberá takmer tridsať slovenských fi-

riem, charakteristicky v pohraničných regiónoch, od Bratislavy až po Košice.

Od založenia firiem po prenájom vozidiel ponúkajú na všetko hotové riešenia, ba niekedy sa navzájom prelicitujú. Tento proces sa dotýka vyslovene prihraničnej oblasti, nakoľko drvivá väčšina presídľujúcich sa maďarských podnikov si pre seba vyberá sídlo v pásme 20-30 km pozdĺž hraníc.

Hospodárske komory si udržiavajú s mnohými inštitúciami vyslovene dobré vzťahy. Medzi ich najdôležitejších spolupracujúcich partnerov patria v prvom rade slovenské hospodárske komory (napr. bratislavská, nitrianska). Tieto vzťahy sú mimoriadne rozvetvené, počnúc odbornými stretnutiami všeobecného charakteru cez ciele sprostredkovanie podnikateľských partnerstiev až po realizáciu spoločných projektov. Popri hospodárskych komorách sú samozrejme v kontakte aj s inými inštitúciami a organizáciami, ako napríklad s nadáciami na podporu rozvoja podnikania, inštitúciami odborného vzdelávania, bratislavskou pobočkou ITDH, s Maďarsko-slovenskou sekciou, či s veľvyslanectvom Slovenskej republiky v Maďarsku.

Cezhraničné dochádzanie za prácou a miestny trh práce

Zaujímavosť cezhraničnej dochádzky za prácou je daná tým, že z právneho hľadiska prebieha medzinárodná migrácia, ale vo väčšine prípadov v lokálnych podmienkach. Tento jav je odlišný od tradičného „zahraničného“ zamestnania, veď zamestnanci prakticky žijú v susednej krajine, pričom ich pracovisko na nachádza na území druhého štátu. Táto situácia vyníma daný zamestnanecký kruh zo zahraničných, nakoľko ich stav je špecifický, čo vyvoláva radu otázok: počnúc organizáciou dennej dopravy cez využívanie komunálnych služieb až po daňové povinnosti a zámenu príjmu môže vzniknúť veľa osobitných situácií.

Podľa našich prieskumov takmer 10 % obyvateľstva žijúceho v slovenských prihra-

ničných regiónoch pracovalo alebo v súčasnosti pracuje, respektíve chystá sa pracovať v Maďarsku. Cez ich rodiny sa tak cezhraničné dochádzanie za prácou týka podstatne väčšej časti obyvateľstva. Máme do činenia s takým javom, ktorý už v rámci národného štátu poznáme, avšak podľahnúc trhovým zákonom a využívajúc nové možnosti (priechodnosť hraníc, inštitucionálna integrácia, zlepšenie dostupnosti susedného pohraničného regiónu v širšom význame) jednotlivé lokálne regióny trhu práce presahujú cez blízke štátne hranice a časť svojich kontaktov si budujú aj na ich druhej strane.

Od nástupu nového milénia je dochádzanie za prácou jeden z najdynamickejších sa rozvíjajúcich pohybov presahujúcich hranice. Vzájomné zamestnávanie existuje v tejto oblasti už tradične. Kvôli osiam industriálneho vývoja a neexistencii jazykovo-kultúrnych bariér sa tak už dialo aj v socialistickom období, pre ekonomický úpadok v období zmeny režimu však vzájomné cezhraničné zamestnávanie dočasne vymizlo. Po stagnácii, od roku 1999 sa počet pracovníkov dochádzajúcich zo Slovenska do Maďarska rýchlo zvyšoval. V západnej hraničnej oblasti na slovenskej strane sa stretávame s vyššou mierou nezamestnanosti než v Maďarsku, kde sa ale v blízkosti hraníc nachádzajú významné priemyselné centrá, ktoré už vyčerpali miestnu kapacitu pracovnej sily.

Pravidelnú dochádzku do práce ale zároveň sťažuje nízky počet mostov. Mosty na Dunaji boli silnými indikátormi vzťahov Mosonmagyaróváru, Gyóru a Komáromu (a takáto úloha pripadla aj znovupostavenému mostu Márie Valérie v Ostrihome a jeho okolí). Trajekt je veľmi neistým spôsobom dopravy, z veľkej časti je závislý od počasia a sezónnych faktorov. Od roku 1999 rastu dochádzky pomohla aj rámcová dohoda medzi dvoma krajinami, ktorá umožnila čoraz viacerým možnosť zamestnať sa v druhej krajine (podľa kontextu to znamenalo v prvom rade Maďarsko), dokonca v poslednom roku pred

pripojením k únii už boli kvóty nastavené tak veľkoryso, že prekážky pohybu pracovnej sily už prakticky vtedy prestali existovať.

Máj 2004 teda nezastihol pracovný trh nepripravený. V roku 2005 sa počet slovenských občanov pracujúcich v Maďarsku odhadoval na cca 30 tisíc osôb, toto číslo s menšími výkyvmi zostáva viac-menej dodnes rovnaké. Slovensko od svojej integrácie do únie zažíva veľmi rýchly ekonomický rast. Tento fakt má samozrejme dopad aj na tamojší pracovný trh. Na západnom úseku sa tak počet ľudí dochádzajúcich za prácou cez hranice klesá, pravdepodobne sa bude stabilizovať na zdravej úrovni, pre pracovné miesta v Maďarsku sa rozhodnú tí, pre ktorých blízke maďarské mestá predstavujú priestorovú výhodu. Zároveň sme svedkami aj procesov opačného smeru. Maďarských pracujúcich lákajú cez hranice slovenské podniky. V prvom rade ide o riešenie štrukturálnych problémov, čiže o kompenzáciu nedostatku odborníkov hľadaním kvalifikovaných pracovníkov v Maďarsku. Napríklad zo župy Komárom-Esztergom dochádzajú ľudia až do Trnavy, ktorých zamestnáva automobilový priemysel. Novinkou posledných čias je to, že aj firmy z východných regiónov zápasiacich s podstatne vyššou nezamestnanosťou začínajú vyhľadávať pracovnú silu v Maďarsku. Zjavne tu tiež dominuje dopyt po kvalifikovanej pracovnej sile, hlavne v tých prihraničných, periférnych oblastiach, odkiaľ sa už vrstva kvalifikovaných odborníkov z väčšej časti odsťahovala.

Rozvrstvenie zmienených 30-tisíc zamestnancov môžeme určiť iba odhadom. Z teritoriálneho pohľadu, približne dve tretiny pochádzajú z prihraničných okresov západného Slovenska, teda zo Slováckmi a Maďarmi zmiešané obývaných okresov Dunajská Streda, Komárno, Nové Zámky a Levice. V decembri roku 2007 totiž zo štyroch najviac dotknutých okresov bolo maďarskými firmami priamo zamestnaných 9780 osôb – z okresu Dunajská Streda 2200, z okresu Komárno 6000, z okresu Nové Zámky 1200 a z okresu

Levice 380 zamestnancov (Zdroj: Konferencia Eures Danubius, Dunajská Streda, 14. marca 2008). Zvyšok, teda približne 10 000–10 200 osôb pracovalo v Maďarsku cez slovenské firmy zapožičávajúce pracovnú silu. Nemáme číselné údaje o rozložení približne 10 tisíc pracujúcich zo stredného a východného Slovenska, len predpokladáme, že aj v ich prípade sa uplatňujú rovnaké tendencie ako na západnom Slovensku.

Počas našich výskumov sa ukázalo, že jav cezhraničného zamestnania nezávisí v tomto regióne len od konjunkturálnych prvkov. Respondenti síce považovali vyššie dosiahnuteľné mzdy na druhej strane hraníc za dôležité, ale pripisujú rovnaký význam aj geografickej blízkosti pracoviska. Pokojne teda môžeme povedať, že dochádzanie za prácou nie je v našich končinách tradičnou medzinárodnou migráciou, ale je založené na klasických spojitostiach medzi mestom a vidiekom. Jeho intenzitu a objem ovplyvňujú dosiahnuteľné mzdy, ale treba vidieť, že väčšina dochádzajúcich pracuje v nižšie ohodnotených oblastiach pôsobenia, kde sa rozdiely v platoch nebudú výrazne meniť medzi dvoma krajinami. Zavedenie cura na slovenskej strane pravdepodobne pohyby do istej miery zvráti, ale nezastaví. Oplatilo by sa teda pokračovať v odborných konzultáciách a ešte lepšie rozšíriť spoluprácu v oblasti odborného vzdelávania, rekvalifikácie atď., a tým posilniť cezhraničné regióny trhu práce.

Dochádzanie za vzdelaním

Dochádzanie za vzdelávaním sa týka prevažne vzdelávania druhého a vyššieho stupňa. Aj v tomto prípade je jedným zo základných pilierov používanie maďarského jazyka, ale prichádzajú do Maďarska aj študenti do menšinových škôl s vyučovacím jazykom slovenským. Slovenskí študenti dochádzajú do Maďarska, na procesy opačného smeru sme nenašli precedens, aj keď sa už úvahy o takejto možnosti objavili. Sú stavané na komár-

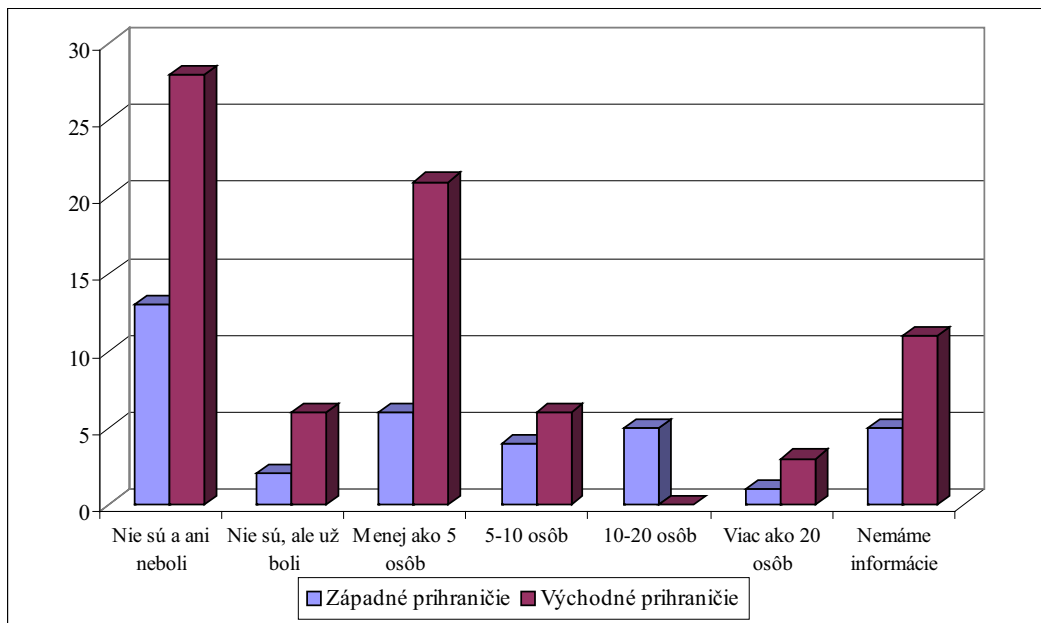
ňanskej univerzite s vyučovacím jazykom maďarským, kde už je badateľný záujem zo strany študentov žijúcich v blízkosti hraníc, na maďarskej strane. Na základe výsledkov nášho výskumu môžeme skonštatovať, že aj v západnej, aj vo východnej prihraničnej oblasti študujú študenti slovenskej štátnej príslušnosti takmer v polovici maďarských vzdelávacích inštitúcií, pričom spomedzi obcí zapojených do nášho prieskumu bolo charakteristické len pre Balašské Ďarmoty/Balassagyarmat, že študenti zo Slovenska navštevujú každú z tamojších stredoškolských vzdelávacích inštitúcií.

Pozdĺž západného hraničného regiónu sa nachádza iba jedna inštitúcia, kde študovalo viac ako 20 občanov Slovenskej republiky maďarskej národnosti, kým vo východnom regióne ich nájdeme tri, dve z toho v meste

Balašské Ďarmoty/Balassagyarmat. V každej škole študuje po 40 takýchto študentov. V skúmaných inštitúciách študovalo približne 360 študentov slovenskej štátnej príslušnosti a maďarskej národnosti, z toho 100 v Balašských Ďarmotách/Balassagyarmat. Dôvod vysokého počtu vidia riaditelia inštitúcií v blízkosti hraníc, avšak v prípade ďalších obcí, ktoré sa tiež nachádzajú v bezprostrednej blízkosti hraníc sa takéto výrazne vysoké hodnoty neobjavujú. Ako ďalší dôvod by sme mohli uviesť ponuku výučby.

V posledných rokoch bolo vo viacerých inštitúciách charakteristické kolísanie počtu študentov, k čomu ako dôvod viacerí riaditelia uviedli skutočnosť integrácie do Európskej únie. Kde počet študentov poklesol, tam v prvom rade poukázali na sprísnenie legis-

Graf 7. Rozloženie stredoškolských vzdelávacích inštitúcií podľa počtu študentov maďarskej národnosti a slovenskej štátnej príslušnosti (za školský rok 2007/2008)

Poznámka: V Győri funguje spolu 26 stredných škôl, z toho podľa predbežných informácií samosprávy v 7 inštitúciách študuje väčší počet študentov zo skúmaných slovenských regiónov, preto ďalších 19 stredných škôl sme nezaradili do vyššie uvedenej štatistiky. Tieto inštitúcie patria podľa poskytnutých informácií s veľkou pravdepodobnosťou do niektorej z prvých troch kategórií.

Zdroj: Vlastný výskum.

latívy, v dôsledku ktorej vo viacerých prípadoch došlo k spoplatneniu štúdia. Napriek tejto zmene, vo väčšine opýtaných inštitúcií nie je potrebné platiť školné alebo ak aj áno, jeho výšku sa riaditelia väčšinou snažia znížiť. Tým sa uplatnenie legislatívy v praxi dá hodnotiť ako flexibilné, a to, či sa školné vyberá alebo nie, záleží od vedenia danej inštitúcie. Avšak nielen otázka školného, ale aj charakter prijímacieho konania závisí od jednotlivých inštitúcií. V časti inštitúcií je proces prijímania podobný ako v prípade študentov z Maďarska, ale sú aj také školy, kde slovenských študentov prijímu nezávisle od dosiahnutých výsledkov alebo bez prijímacieho konania, čím podporujú ich štúdium v Maďarsku.

Zo skúmaných obcí Győr má aj podpísanú dohodu s Dunajskou Stredou o vzdelávaní slovenských občanov maďarskej národnosti v Győri. Túto dohodu odobril každý novozvolený primátor, takže je platná aj v súčasnosti. V zmysle dohody, ak by študent slovenskej štátnej príslušnosti chcel pokračovať v stredoškolskom štúdiu v Győri, najprv musí zájsť na príslušný úrad samosprávy v Dunajskej Strede a až tam získanú oficiálnu prihlášku môže odovzdať na mestskom úrade v Győri. Tieto prihlášky potom dostanú školy uvedené na prijímacích listoch od samosprávy mesta Győr. Prijímacie konanie je okrem vyššie uvedeného postupu rovnaké ako v prípade maďarských študentov.

Študentov môžeme podľa ich zámerov, čo sa týka štúdia v maďarských inštitúciách rozdeliť do štyroch veľkých skupín. Časť študujúcich chce cielene pokračovať vo vysokoškolskom štúdiu v Maďarsku a k tomu považujú získanie maďarskej maturity za potrebné. Tento zámer môže mať dva dôvody, na jednej strane by chceli študovať v maďarskom prostredí, na druhej si myslia, že kvôli rozdielom medzi maďarskou a slovenskou maturitou majú s maďarskou väčšie šance na prijatie na tamojšiu vysokú školu.

Veľká časť študentov by chcela pokračovať v štúdiu v Budapešti alebo v Pécsi. Menšia

časť by nechcela pokračovať vo vysokoškolskom štúdiu v Maďarsku, ale ani nevyhnutne na Slovensku, takáto prax je charakteristická hlavne v prípade umeleckých smerov. Podľa rozhovorov s riaditeľmi inštitúcií tvoria dve menšie skupiny tí študenti, ktorí prišli do Maďarska s cieľom zamestnať sa po strednej škole. Časť by chcela pracovať v Maďarsku, kým menšia časť by sa chcela uplatniť na Slovensku a prišla do Maďarska kvôli vyššej úrovni vzdelávania.

Najväčšia časť študentov prichádza z najbližšieho prihraničného regiónu, zo vzdialenejších oblastí študenti prichádzajú zriedkakedy, hlavne kvôli problému v doprave.

Vo viacerých inštitúciách sa vynára dôležitá otázka zabezpečenia výučby slovenského jazyka pre študentov maďarskej národnosti prichádzajúcich zo Slovenska, nakoľko nadobudnuté poznatky potrebujú vedieť aj v jazyku domovského štátu, najmä ak sa neskôr chcú vrátiť na Slovensko študovať alebo pracovať. Z oslovených inštitúcií možnosť štúdie slovenského jazyka zabezpečovali iba niektoré, na jednom gymnáziu v Győri je však maturita zo slovenčiny pre maďarských študentov pochádzajúcich zo Slovenska povinná.

Počas prieskumu sme sa zaujímali aj o názory riaditeľov ohľadne štúdia slovenských občanov maďarskej národnosti v Maďarsku. Vyslovili nasledujúce názory:

- V prvom rade musíme ich štúdium podporovať v tých inštitúciách, ktoré poskytujú vzdelávanie, ktoré na Slovensku chýba. Viacerí teda argumentujú tým, že treba v prvom rade podporovať odborné učilištia, nakoľko štúdiom na gymnáziách môžu absolvovať aj na Slovensku. Tým, že nastúpia do gymnázií v Maďarsku, znižujú dopyt na Slovensku a privedú slovenské školy s vyučovacím jazykom maďarským do ešte ťažšej situácie, než v akej sa v súčasnosti nachádzajú.
- Riaditeľ jednej vzdelávacej inštitúcie vzdvihol, že cezhraničné pohyby zahraničných Maďarov by sa mali riešiť rozdielne

od iných zahraničných študentov navštevujúcich školy v Maďarsku, keďže zahraniční Maďari majú výnimočné postavenie kvôli cudzej štátnej príslušnosti, ale maďarskej národnosti. Preto by inštitúcie ani nemali zvažovať možnosť požadovania školného, avšak ich štúdium by mal podporovať štát.

- Skoro každý z riaditeľov vyzdvihol, že do Maďarska dochádzajú za vzdelávaním študenti s veľmi dobrými schopnosťami, sú ochotní pracovať na zadaniach navyše, v podstate nie je s nimi žiaden problém, úspešne sa adaptujú.
- Viacerí upozornili na potrebu jednotnejšej a jednoznačnejšej legislatívy.

Obraz vytvorený o druhom národe a o obyvateľoch druhej krajiny

Počas nášho výskumu sme skúmali aj to, ako vidia ľudia národ žijúci na druhej strane hraníc, aké charakteristiky priradujú tam žijúcim ľuďom.

Maďari považujú sami seba tradične za pohostinný národ. Táto vlastnosť figuruje na prvom mieste nie len v ich sebahodnotení, ale aj Slováci, susedný národ považuje Maďarov charakteristicky za pohostinných, priateľských ľudí. Toto tvrdenie je pri hodnotení rovnako platné na Maďarov žijúcich v Maďarsku, ako aj Maďarov žijúcich na Slovensku. Priemerné hodnoty v oboch prípadoch dosahujú, respektíve v prípade Maďarov žijúcich v Maďarsku aj presahujú číslo štyri. Okrem zmienených dvoch vlastností Slováci považujú Maďarov zásadne za veselý, hrdý, čistý, kreatívny, ochotný, usilovný a vzdelaný národ (priemerná hodnota týchto vlastností bola 3,8 respektíve vyššia), čo je obraz, ktorý sa v podstate zhoduje so sebahodnotením Maďarov. Prakticky tieto vlastnosti priradujú respondenti ako charakteristické aj pre Maďarov žijúcich na Slovensku, bez ohľadu na štátnu príslušnosť a národnosť (Maďari v Maďarsku, Maďari na Slovensku, Slováci), s doplnením, že v prí-

pade tejto skupiny bola zdôraznená ešte jedna veľmi dôležitá vlastnosť: považujú ich za lojálnych. Pri tejto vlastnosti určite zohráva kľúčovú úlohu ich historická spojitosť s Maďarskom a vzťah k nemu, respektíve hodnotenie tohto vzťahu.

Výsledky teda ukazujú, že v prípade hodnotenia Maďarov (či už berieme do úvahy Maďarov z materskej krajiny alebo maďarskú menšinu žijúcu na Slovensku), je veľký súlad medzi ich sebahodnotením a ich obrazom v očiach susedného národu žijúceho na druhej strane hraníc. To isté sa vôbec nedá povedať v súvislosti s obrazom, ktorý sa vytvoril o slovenskom národe, o Slovákoch. Slováci totiž hodnotia sami seba ako priateľských, pohostinných, mierumilovných, majúcich súcit, ochotných, pracovitých a veselých ľudí. Priemerná hodnota týchto vlastností je v dotazníkoch medzi 3,88-3,98. Oproti tomu – aj v očiach Maďarov žijúcich na Slovensku, aj v Maďarsku – je prítomný iný obraz o Slovákoch. V prvom rade hrdosť považujú za ich najcharakteristickejšiu vlastnosť. Iba priemerné hodnoty tejto uvedenej vlastnosti sa približujú k číslu štyri (3,98; 3,9). Okrem hrdosti si ešte o Slovákoch myslíme, že sú sebavedomí a materialistickí, ale priemerná hodnota týchto vlastností sa na päťstupňovom rebríčku pohybuje iba okolo 3,5-3,6. Zdá sa, že v hodnotení Slovákov hrajú popri osobných skúsenostiach dôležitú úlohu aj historické stereotypie a staré zaužívané názory (medzi týmito dvomi národmi nikdy nebol príliš priateľský vzťah), teda aspoň toto sa dá usúdiť zo značnej „pripasti“ medzi ich sebahodnotením a hodnotením Maďarmi.

Na základe výsledkov sa okrem iného dá povedať aj to, že v prípade Maďarov žijúcich v Maďarsku je viditeľná istá zdržanlivosť nielen v hodnotení samých seba, ale aj v prípade susedného národu (Slovákov) a zahraničnej menšiny (Maďarov na Slovensku), keďže pri otázkach „Nakoľko je príznačné...?“ sa na päťstupňovej škále ani pri jednej vlastnosti nestretávame s vyšším priemerným hodnotením.

ním ako štyri. Mimochodom, dokonca aj v odpovediach Maďarov žijúcich na Slovensku sa všeobecne stretávame s vyššími priemernými hodnotami v prípade pozitívnych vlastností aj pri ich sebahodnotení, aj pri

hodnotení Slovákov či Maďarov z materskej krajiny.

*Zostavil: Tamás Hardi
Preklad: Ildikó Haraszti*